
Олександр ПАХОМОВ, магістрант
Науковий керівник: **д. геогр. н., проф. Царик Л. П.**

ГЕОЕКОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРСПЕКТИВНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

Актуальність теми. Вивчення питань, пов'язаних із особливостями формування регіональних екомереж (РЕМ) є актуальним і перспективним напрямом дослідження у природничих науках. Цей напрямок досліджень пов'язаний із прийняттям Радою Європи «Всеєвропейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття» (Софія, 1995) [1], положення якої були в подальшому відображені у Законі України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки», який і визначив основний стратегічний напрямок природоохоронної діяльності України.

Мета дослідження полягає в ознайомленні зі схемами проєктованої моделі РЕМ Тернопільського району й проведення корекції окремих базових елементів.

Завдання роботи: проаналізувати теоретико-методологічні особливості еколого-географічного підходу при обґрунтуванні базових елементів екомережі району; оцінити природні умови, природоохоронні території для виділення структурних елементів РЕМ; створити просторову модель РЕМ Тернопільського району на засадах ландшафтно-екологічного підходу.

Об'єктом дослідження є природні й антропогенні ландшафтні комплекси, природно-заповідні території та об'єкти Тернопільського району.

Предметом дослідження є ландшафтно-екологічні параметри формування і розвитку регіональної екомережі.

Матеріали й методи досліджень. На основі ландшафтно-екологічного підходу, картографічних матеріалів, архівних, фондових й літературних джерел, практичного (натурного обстеження), моніторингу природних, природно-антропогенних і антропогенних екосистем досліджуваної території, каталогу, довідників й реєстру ПЗФ Тернопільського району, польових

досліджень і спостережень, аналізу наукових публікацій пропонується корегування базових елементів регіональної екологічної мережі.

Виклад основного матеріалу. Тлумачення поняття «екомережі» є однією з проблем сучасної природоохоронної концепції. У різних наукових працях, зокрема законодавчих документах трапляються різні визначення. Так, за трактуванням О.М. Байрак (2007) екомережа – це єдина територіальна система, призначення якої забезпечити екосистемну цілісність, ценотичну повноцінність, біомну репрезентативність через поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони довкілля. У керівних принципах формування Всеєвропейської екомережі – довідковому консультативному документі, розробленому в рамках Робочої програми Комітету експертів зі створення Всеєвропейської екомережі Ради Європи – «екомережі» визначається як «як єдиний комплекс природних та напівприродних елементів ландшафту, які потребують збереження або управління з метою забезпечення відповідного природоохоронного захисту екосистем, місць існування, видів біоти і ландшафтів у межах традиційного регіону їхнього розташування». Найповніше зміст поняття “екомережі” розкрито ландшафтознавцем В.М. Пашенком (2004): екомережа – це підтримуване людиною тривале у часі багатофункціональне, просторово багаторівневе, цілісне і динамічне, трансрегіональне ландшафтне утворення центрично-мережевого типу, яке забезпечує необхідні умови для поширення рослин і міграції тварин, для збереження ландшафтного й біотичного різноманіття і при цьому виконує низку інших функцій, зокрема середовищетоформуючу, ресурсозберігаючу і ресурсовідтворюючу, обмежену господарську (з геоекологічно обґрунтованим природокористуванням). За визначенням Я.І. Мовчана (2007) екомережа – єдина природно-територіальна система, призначення якої – забезпечити екосистемну цілісність, ценотичну повноцінність, біоландшафтну репрезентативність через поєднання територій і об'єктів ПЗФ, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища, раціонального

природокористування, соціально-економічну користь для місцевого населення й екологічного оздоровлення території [3].

Базовими елементами екомережі є ключові території, які складаються з природних ядер (осередків біорізноманіття) та буферних територій (захисних зон), сполучних територій (екокоридорів) і відновлювальних територій та територій природного розвитку, які у своїй неперервній єдності створюють екомережу. Формування екомережі має здійснюватися на національному, регіональному і локальному рівнях, які згодом повинні органічно поєднатися із Пан'європейською екомережею [3]. В теперешніх умовах проектування більшості РЕМ (регіональних), ЛЕМ (локальних екомереж) характеризується початковим формуванням і потребує цільового, збалансованого розвитку. Складність полягає в належному адаптуванні методичних схем і конкретних методик формування екомереж до особливостей різних ландшафтних областей і соціально-економічних умов регіону. У зв'язку з цим актуальним є визначив основний стратегічний напрямок природоохоронної діяльності України. У Керівних принципах формування екологічної мережі вказується на вивчення регіональних рис природокористування, об'єктів і територій природно-заповідного фонду, рідкісних біотопів, ареалів і локалітетів раритетних видів флори і фауни, міграційних шляхів тварин як екокаркасу перспективної екомережі створеної відповідно до ландшафтної структури об'єктного регіону.

Для території Тернопільського району Тернопільської області, який наділений багатим біоландшафтним різноманіттям, найкраще використовувати комплексні (ландшафтно-екологічний, біогеографічний, геоботанічний, лісотипологічний, агроекологічний, репрезентативний) підходи та критерії унікальності формування й невиснажливого використання екомережі. Вони дозволять функціонально пов'язати мережу заповідних територій регіону із системою територіальних одиниць ландшафтного районування [4].

Тернопільський район розташований у центральній частині Тернопільської області, яка відноситься до зони широколистяних лісів. З півночі район межує з Кременецьким районом, зі сходу – з Хмельницьким районом Хмельницької

області, з півдня – Чортківським районом, з заходу – з Львівським і Золочівським районами Львівської області і з Івано-Франківським районом Івано-Франківської області. Адміністративний центр знаходиться в м. Тернопіль, яке і є обласним центром. Площа району — 6202,5 км² (44,7% від площі області), населення — 565 037 осіб (2020).

Рельєф території району пересічений балками і долинами. Клімат помірно – континентальний. Абсолютний максимум температур становить +38, абсолютний мінімум – -32°C- 34 °C. За рік в районі випадає в середньому 534 -540 мм опадів. Цю територію ще називають «холодним» Поділлям. В межах району зосереджена низка природно-заповідних територій які репрезентують базові ландшафтні райони (частину Лановецького, Товтровий природний округ, північні частини Тернопільського і Гусятинського, а також частину Бережанського горбогірного).

Для території Тернопільського району актуальним є проблема збереження ландшафтно-біотичного розмаїття, стабілізації екосередовищ, підвищення біопродуктивності екосистем, розвитку екотуризму та охорони здоров'я населення. Тернопільщина має високі показники ландшафтного і біотичного розмаїття, достатні ресурси для збільшення площі природно-заповідного фонду. Крім того, розбудова Програми розвитку РЕМ Тернопільського району на 2013-2020 рр. мала важливе значення у зв'язку з реалізацією «Загальнодержавної програми розвитку національної екологічної мережі України на 2000- 2015 роки».

Формування і реалізація РЕМ в контексті стратегії збалансованого розвитку передбачає впровадження ряду наукових принципів і підходів. Сучасні теоретико-методологічні аспекти формування РЕМ – проектування, створення, розширення, організація, охорона природних і антропогенних ландшафтних комплексів мають бути генетично пов'язані з розробленими класифікаціями екосистем, які становлять основу ЕМ. Тому пріоритетними принципами і підходами формування РЕМ є: екосистемний (за ступенем збереженості і відтворення екосистем), геоботанічний (за розташуванням ботанічних областей, провінцій, районів, що відрізняються рангом,

ступенем реліктовості, ендемізму, особливостями розвитку їх флори), зоогеографічний (за поділом територій і акваторій на райони, що відрізняються рангом, ступенем реліктовості, ендемізму, особливостями історичного розвитку і розселення їх фауни), фізико-географічний (за розташуванням фізико-географічних зон, країв, областей, різних типів, підтипів і видів ландшафтів), гідрологічний (за басейновим чи водозбірним принципом управління), агроекологічний (за можливістю збереження БР в структурі агроландшафту), адміністративно-територіальний (за адміністративним поділом території), історико-культурний (за важливістю збереження пам'яток містобудування і архітектури, археології, історії, монументального мистецтва), містобудівний (за розташуванням елементів селітебних ландшафтів), лісотипологічний (за ступенем збереженості і відтворення лісових екосистем).

В результаті аналізу мережі територій та об'єктів ПЗФ встановлено наявних 11 перспективних для створення ключових територій екомережі адміністративного району. Зокрема: природний заповідник, гідрологічний заказник, ботанічний заказник, чотири загальнозоологічні заказники, три перспективні та один діючий РЛП. Однак площі не всіх вибраних заповідних об'єктів відповідають базовим критеріям формування ключових територій РЕМ.[4]. На території Тернопільського району науковцями виокремлено 11 природних ядер, через територію району проходить 9 екокоридорів міжрегіонального та місцевого значення, також тут знаходиться 8 перспективних для створення об'єктів природного заповідного фонду [5].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Подальші наукові дослідження, спрямовані на створення екологічної мережі Тернопільського району в межах Поділля дозволять охороняти й примножувати біотичне й ландшафтне різноманіття, проводити ефективні дослідження, спрямовані на розробку (екологічно безпечних та економічно виважених) заходів, що забезпечували б функціональну стійкість екосистем цього регіону. Наразі необхідно проводити роботи з інвентаризації й бонітування екосистем за багатством й різноманіттям живого на системно-структурному рівні

біотичних угруповань для встановлення буферних зон і відновлювальних територій, здійснювати структурно-біологічний моніторинг, прогнозувати можливі зміни, використовувати елементи екомережі для розвитку різних видів екологічного туризму, запроваджувати традиційне природокористування. Все це потребує подальших досліджень, які дозволять в дійсності створити ефективну екологічну мережу району, здійснювати відновлення (частково) деградованих ландшафтів та сприяти збалансованому природокористуванню й охороні природи.

Література:

1. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. К.: Вид-во Мінекобезпеки України, 1998. 52 с.

2. Екологічна мережа Центрального Придніпров'я / М.І. Башенко, О.Ф. Гончар, В.В. Лавров, С.І. Дерій [Монографія]. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2009 386 с.

3. Мовчан Я.І. Екомережа як інноваційний інструмент впровадження елементів екологічно збалансованого розвитку. Екологічний вісник. 2007. № 5. С. 10–12.

4. Царик Л.П. Географічні засади формування і розвитку регіональних природоохоронних систем (концептуальні підходи, практична реалізація). Монографія. Тернопіль: «Підручники і посібники», 2009. 320 с.

5. Царик П.Л. Регіональна екомережа: географічні аспекти формування і розвитку. Тернопіль, 2005. 186 с.

6. Природоохоронне законодавство України. URL: <http://www.rada.gov.ua> – доступ з екрана.

Микола АНДРЕЙВ, магістрант

Науковий керівник: д. геогр. н., проф. Царик Л. П.

РАРИТЕТНЕ ФЛОРИСТИЧНЕ ТА ЦЕНОТИЧНЕ РІЗНОМАНІТТЯ

Актуальність проведеного дослідження. Питання збереження флористичного і ценотичного різноманіть є важливим завданням для колективу природного заповідника